

PEREGRY NACJE MIĘDZY KULTUROWE

KSIEGA JUBILEUSZOWA
DEDYKOWANA
PROF. TADEUSZOWI
PALECZNEMU

PEREGRYNACJE
MIĘDZYKULTUROWE

PEREGRYNACJE MIĘDZYKULTUROWE

Pod redakcją

Magdaleny Banaszkiewicz,
Moniki Banaś,
Franciszka Czecha,
Anny Dudy i Karoliny Golemo

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Magdalena Banaszkiewicz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-4020-6308>

 m.banaszkiewicz@uj.edu.pl

Monika Banaś

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-6542-4053>

 monika.banas@uj.edu.pl

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-9499-4007>

 franciszek.czech@uj.edu.pl

Anna Duda

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-9902-7929>

 ania.duda@uj.edu.pl

Karolina Golemo

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-5728-9587>

 karolina.golemo@uj.edu.pl

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ,
individual authors and Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent

dr hab. Urszula Kusio prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Sabak

Projekt okładki

Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-299-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-300-3 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383683003>

Na okładce wykorzystano projekt Profesora Tadeusza Palecznego, fot. dr Anna Duda

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

OD PRZYJACIÓŁ, UCZNIÓW I WSPÓŁPRACOWNIKÓW	9
---	---

I. EKSPLORACJE KONCEPCYJNE

ANDRZEJ PORĘBSKI

Z SOCJOLOGIĄ NA TY... CZYLI JAK KRÓLOWA NAUK POTRAFI WIĄZAĆ LUDZKIE ŻYCIORYSY	15
--	----

LESZEK KORPOROWICZ

ANIMOWANIE TEORII.....	23
------------------------	----

BOGDAN SZLACHTA

KILKA UWAG HISTORYKA MYŚLI POLITYCZNEJ O POTRZEBIE BADANIA NAPIĘĆ MIĘDZY TYM, CO UNIWERSALNE, I TYM, CO PARTYKULARNE (TAKŻE NARODOWE).....	37
--	----

SYLWIA JASKUŁA-KORPOROWICZ

EWOLUCJA RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH W ERZE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNYCH.....	47
--	----

KINGA ORZEŁ-DEREŃ

PEDAGOGIKA DIALOGU JAKO ODPOWIEDŹ NA WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH.....	71
---	----

MONIKA BANAŚ

O EMPATII W NAUCE WEDŁUG ANNY KINGSFORD	89
---	----

II. KU WIELOKULTUROWOŚCI

KATARZYNA WARMIŃSKA

TATARZY POLSCY – PAMIĘĆ, PRZESZŁOŚĆ I ETNICZNOŚĆ.....	103
---	-----

MAŁGORZATA KOŁACZEK, JOANNA TALEWICZ

ALE STRACH, KTÓRY BYŁ W TOBIE, PRZEPŁYWA DO DZIECI Z MLEKIEM MATKI – MILCZENIE I MIĘDZYPOKOLENIOWA TRAUMA ROMÓW I SINTI	121
--	-----

MAJA PRADELLE

- OBRAZ KULTURY I PROJEKT ASYMILACJI RDZENNEJ LUDNOŚCI CHILE
 ZAPREZENTOWANE PRZEZ IGNACEGO DOMEYKĘ W KSIĄŻCE
 PT. *ARAUKANIA I JEJ MIESZKAŃCY*149

WAWRZYNIEC KONARSKI

- POLAK O CELTACH, CZYLI UWAGI WŁASNE O DEMITOLOGIZACJI
 WYBRANYCH CECH WIZERUNKOWYCH IRLANDII I IRLANDCZYKÓW161

FRANCISZEK CZECH

- RASA, ETNICZNOŚĆ I RELIGIA W FILIPIŃSKIM PROCESIE NARODOWO-
 TWÓRCZYM179

III. PODRÓŻE PO TEKSTACH KULTURY**BARBARA WEŻGOWIEC**

- MIĘDZY MAPĄ I WYOBRAŹNIĄ – ANALIZA PORÓWNAWCZA ATLASU LĄDÓW
 NIEBYŁYCH EDWARDA BROOKE’A – HITCHINGA I ATLASU WYSP
 ODLEGŁYCH JUDITH SCHALANSKY 201

EWA BUJWID-KUREK

- KULTURA NARODOWA DETONATOREM NIENAWIŚCI? PRZEMYSŁENIA
 INSPIROWANE LEKTURĄ ESEJÓW IVANA ČOLOVICIA 217

ELŻBIETA BINCZYCKA-GACEK

- STILL AIN’T NO BLACK IN THE UNION JACK? – AFRO-BRYTYJSKOŚĆ
 W TWÓRCZOŚCI CZARNYCH AUTORÓW Z WIELKIEJ BRYTANII
 NA PRZYKŁADZIE DOTTIE ABDULRAZAKA GURNAHA233

JAKUB KOŚCIÓŁEK

- ŻOŁNIERZE NA NIE SWOJEJ WOJNIE. LOSY AFRYKAŃSKICH UCZESTNIKÓW
 WOJEN ŚWIATOWYCH WE FRANCJI I ICH OBRAZ W FILMIE *CAMP DE
 THIAROYE* 247

PIOTR KLETOWSKI

- CZY KILLER MOŻE BYĆ BUDDĄ? ANALIZA RELIGIJNYCH INSPIRACJI
 KINA HONGKOŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE FILMU *PŁATNY MORDERCA
 JOHNA WOO* 265

JADWIGA ROMANOWSKA

- TRANSKULTUROWE MOMENTY W PRAKTYCE TAŃCA FLAMENCO 281

IV. MIEJSCA PODRÓŻY

MAGDALENA BANASZKIEWICZ

PODRÓŻ NIEOSWOJONA..... 293

ELŻBIETA WIĄCEK

RZYM – PODRÓŻ SŁUŻBOWA 303

ADAM ŻALIŃSKI

CZKAŁEM NA ZIMĘ. WŚRÓD POLAKÓW W KAZACHSTANIE..... 315

KAROLINA GOLEMO

LIZBONA. MIASTO MIĘDZYKULTUROWYCH PRZEPŁYWÓW..... 335

ANNA DUDAYELLOWSTONE DUTTON RANCH W MRĄGOWIE. W OCZEKIWANIU
NA KOLEJNY SEZON 351**BOŻENA PĘKAŁA**

TAJEMNICE LIBERTY ISLAND. ROZMOWY Z WOLNOŚCIĄ 361

V. TERRA INCOGNITA

RENATA HOŁDAKTO STRASZY W CHICAGO? O DUCHACH I KLASYCZNYCH LEGENDACH
MIEJSKICH..... 373**PAWEŁ PLICHTA**„STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA SICUT CULTURAE
HEREDITATEM 391**JAROSŁAW ROKICKI**MIMETYCZNA REINTERPRETACJA KATASTROFY SMOLEŃSKIEJ –
REFLEKSJE METODOLOGICZNE 417**KAROLINA KOSYNA**

TOŻSAMOŚĆ WIRTUALNA A RELACJE MIĘDZYKULTUROWE..... 443

NATALIA OŻEGALSKA-ŁUKASIKSZTUCZNA INTELIGENCJA NA KULTUROWYM ROZDROŻU. W POSZUKIWANIU
RÓWNOWAGI MIĘDZY INNOWACJĄ A SPRAWIEDLIWOŚCIĄ
ALGORYTMICZNĄ 455

BIOGRAMY 471

SYLWIA JASKUŁA-KORPOROWICZ

*Uniwersytet Jagielloński
Instytut Studiów Międzykulturowych
sylwia.jaskula-korporowicz@uj.edu.pl*

EWOLUCJA RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH W ERZE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNYCH

Współczesny świat przechodzi dynamiczne zmiany, które w epoce narastającej różnorodności kulturowej wywierają coraz silniejszy wpływ na charakter i zakres dzisiejszych relacji międzykulturowych. Globalizacja, szybszy rozwój technologii, migracje czy coraz liczniejsze interakcje kulturowe stają się kluczowymi czynnikami kształtującymi współczesne społeczeństwa. W kontekście tych przemian teorie relacji międzykulturowych, jakie wnosi do nauk społecznych oraz nauk o kulturze Tadeusz Paleczny, stanowią istotne narzędzie analityczne, umożliwiające zrozumienie i interpretację złożoności współczesnych oddziaływań i przenikania się kultur. Jego badania skupiające się na roli, jaką odgrywa w tych relacjach problem tożsamości kulturowej, modele interakcji kulturowej pomiędzy lokalnością a globalizacją zyskują na znaczeniu w obliczu współczesnych wyzwań społecznych i technologicznych. W swoich pracach Profesor Paleczny analizuje różnorodne aspekty relacji międzykulturowych, takie jak procesy inkulturacji, adaptacji, integracji, ale także marginalizacji społecznej oraz konfliktów międzykulturowych. Jednym z kluczowych elementów jego koncepcji jest analiza wpływu globalizacji na relacje międzykulturowe. Globalizacja – jako proces dynamicznej współzależności, odnajdywania nowych form podmiotowości, konfliktu, ale i przenikania się kultur w warunkach zwiększonej

mobilności ludzi, idei i dóbr – tworzy nowe wzory owych interakcji, wspólnot oraz sposobów komunikowania. Nasilające się migracje, zarówno dobrowolne, jak i wymuszone, przesiedlenia ludności wynikające z konfliktów zbrojnych, zmian klimatycznych czy poszukiwania lepszych warunków życia, prowadzą do wzrostu różnorodności kulturowej w wielu regionach świata. Badania nad tymi procesami stają się nieodzowne dla zrozumienia współczesnych wyzwań społecznych.

Równocześnie rozwój technologii, zwłaszcza cyfrowych, wpływa na sposób, w jaki ludzie komunikują się i nawiązują relacje międzykulturowe. Internet, a szczególnie media społecznościowe umożliwiają szybkie i łatwe nawiązywanie kontaktów z przedstawicielami różnych kultur, co prowadzi do powstania nowych form komunikacji międzykulturowej, zarówno bezpośredniej, jak i pośredniej. Technologie cyfrowe zmieniają również sposób, w jaki ludzie postrzegają swoją tożsamość kulturową i relacje z innymi. W kontekście tych dynamicznych przemian współczesnego świata relacje międzykulturowe stają się bardziej złożone i wielowymiarowe, co niewątpliwie wymaga nowych podejść analitycznych, teoretycznych i empirycznych.

Współczesne badania nad relacjami międzykulturowymi umożliwiają dzięki interdyscyplinarnemu podejściu lepsze zrozumienie złożoności procesów generujących ich przemiany. Z kolei analiza dzisiejszych transformacji relacji międzykulturowych umożliwia lepsze zrozumienie procesów adaptacji kulturowej, integracji i ważnego współcześnie problemu spójności społecznej oraz przyczyn powstawania konfliktów międzykulturowych. Wnioski płynące z tych badań mogą się przyczynić do rozwijania polityk społecznych i edukacyjnych, lepszego rozumienia zagadnienia praw człowieka i wynikających z nich praw kulturowych, praktycznych zasad zarządzania międzykulturowego i stają się nieodzowne dla tworzenia bardziej zrównoważonych i inkluzywnych społeczeństw. Koncepcje Profesora Tadeusza Palecznego stanowią bogaty przegląd, ale co ważniejsze zestaw pytań, inspiracji oraz systemowego spojrzenia na wiele, także kontrowersyjnych, wyzwań, jakie niesie współczesna rzeczywistość przewrotów i ruchów społecznych, degradacji, ale także ekspresji kondycji kulturowej dzisiejszego człowieka, organizacji i społeczności.

GŁÓWNE CZYNNIKI GENERUJĄCE ZMIANY WSPÓŁCZESNYCH RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH

Współczesne relacje międzykulturowe są kształtowane przez różnorodne determinanty, które wpływają na ich dynamikę i jakość. Kluczowymi czynnikami generującymi zmiany są niewątpliwie globalizacja czy powiązane z nią technologie, migracje, polityka, prawo, kultura organizacyjna i edukacja.

Globalizacja jest jednym z najbardziej wpływowych procesów współczesnych czasów, który przekształca społeczeństwa na wielu poziomach, w tym na poziomie relacji międzykulturowych. Jest to złożony i wielowymiarowy proces, który obejmuje integrację gospodarek, kultur, technologii i polityk na skalę globalną. Ma ona zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na rozwój relacji międzykulturowych, prowadząc do różnorodnych wyzwań i możliwości. Z jednej strony, może się przyczyniać do zwiększania tolerancji i zrozumienia poprzez zwiększoną dostępność do informacji o innych kulturach i narodach, co z kolei sprzyja wzrostowi tolerancji i zrozumienia różnic kulturowych. Pytaniem otwartym jest możliwość integracji kultur narodowych w kierunku poszukiwania wspólnego dziedzictwa kulturowego ludzkości jako perspektywy transkulturowej widocznej z głębszych warstw refleksji antropologicznej. Idee poszukiwania wartości uniwersalizujących są w historii kultury bardzo stare i być może staną się ponownie interesujące w przyszłości, gdy liczba barier międzykulturowych nie będzie większa niż liczba „mostów”, a człowiek odnajdzie swą misję w perspektywie międzyplanetarnej. Z drugiej strony, globalizacja może generować procesy homogenizacji kulturowej, czyli ujednolicenia wzorców kulturowych na całym świecie¹. Skutkiem tego może być zanik lokalnych tradycji i obyczajów, a także utrata własnej tożsamości, a co za tym idzie także podmiotowości i godności kulturowej. W wyniku globalizacji mogą się pojawiać konflikty wynikające z różnic w wartościach, normach czy tradycjach poszczególnych społeczeństw². Zwiększona mobilność ludności może prowadzić do napięć między lokalnymi społecznościami a migrantami, co – jak współcześnie obserwujemy – wymyka się niejednokrotnie z jakkolwiek pojętej kontroli, generując zjawiska społecznie

¹ R. Robertson, *Glocalization. Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*, [w:] *Global Modernities*, eds. M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson, SAGE Publications, London 1995, s. 25-44.

² B. Crawford, *Globalization and Cultural Conflict. An Institutional Approach*, [w:] *The Cultures and Globalization Series. Conflicts and Tensions*, eds. H. Anheier, Y.R. Isar, SAGE Publications, Thousand Oaks CA 2007, s. 31-50.

negatywne, jak nietolerancja, szowinizm, a nawet jawne manifestacje przemocy. Zjawiska te mają swoje liczne konsekwencje, zarówno o charakterze politycznym, ekonomicznym, dyplomatycznym, jak i korporacyjnym oraz medialnym.

W kształtowaniu relacji międzykulturowych kluczową rolę odgrywają współczesne technologie, zwłaszcza te związane z informacją i komunikacją. Ich rozwój intensyfikuje kontakt między różnymi kulturami, wpływając na dynamikę, jakość oraz głębokość tych relacji. Nowoczesne narzędzia technologiczne, a w szczególności media społecznościowe, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu obecnych spotkań różnorodnych kultur. Z jednej strony, umożliwiają one przełamywanie barier geograficznych i kulturowych, przyczyniając się do wzrostu świadomości i tolerancji wobec odmiennych tradycji, wartości i zwyczajów. Z drugiej, ich wpływ bywa również negatywny – mogą wzmacniać stereotypy, zamykać użytkowników w „bańkach informacyjnych” oraz sprzyjać dezinformacji³. Skutkiem tego może być zamknięcie na odmienne poglądy, wartości i postawy, a w makroskali – zagrożenia związane polaryzacją społeczną.

Media społecznościowe oferują przestrzeń do wymiany wiedzy i doświadczeń międzykulturowych. Wspierają międzynarodowe projekty edukacyjne i społeczne, ułatwiają poznawanie nowych ludzi oraz budowanie więzi na odległość. W badaniach przeprowadzonych przez Pew Research Center w 2022 roku wykazano, że media społecznościowe mają pozytywny wpływ na wzrost tolerancji wobec osób pochodzących z odmiennych środowisk, grup etnicznych, rasowych czy też wyznających odmienne religie⁴. Taka globalna komunikacja może sprzyjać zrozumieniu i akceptacji różnorodności kulturowej, ale także prowadzić do kształtowania nowych, często zagubionych tożsamości. Zatem nowoczesne technologie, w tym media społecznościowe, mogą działać zarówno jako narzędzie wspierające dialog, edukację i integrację, jak i nieść ze sobą zagrożenia wynikające między innymi z filtrów algorytmicznych oraz ryzyka dezinformacji.

W kształtowaniu relacji międzykulturowych istotną rolę odgrywają także migracje, które współcześnie znacznie zwiększyły swój zakres i częstotliwość, a ich konsekwencje są widoczne na różnych płaszczyznach – społecznych,

³ C.R. Sunstein, *Republic. Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton University Press, Princeton 2017, s. 3-5.

⁴ Pew Research Center, *In Advanced and Emerging Economies, Similar Views on How Social Media Affects Democracy and Society*, 2022, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/12/06/in-advanced-and-emerging-economies-similar-views-on-how-social-media-affects-democracy-and-society/>, dostęp: 8.11.2024.

gospodarczych i kulturowych⁵. Wpływ migracji na relacje międzykulturowe można analizować z kilku perspektyw, uwzględniając zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty tego zjawiska.

Pierwszym istotnym aspektem wpływu migracji na relacje międzykulturowe jest wzrost różnorodności kulturowej. Migranci przynoszą ze sobą swoje własne kultury, języki, tradycje i wartości, co prowadzi do zwiększenia zróżnicowania społecznego w krajach przyjmujących. Taka różnorodność może być źródłem wzbogacenia społecznego, gdyż umożliwia wymianę kulturową, poszerza horyzonty i sprzyja wzajemnemu zrozumieniu. Jednakże zwiększona różnorodność kulturowa może również prowadzić do napięć i konfliktów wynikających z odmienności wartości rdzennych, sposobu budowania tożsamości, innego pojmowania porządku i hierarchii społecznych. Migranci często spotykają się z uprzedzeniami, dyskryminacją i wykluczeniem społecznym, co może utrudniać ich integrację i prowadzić do marginalizacji. Z drugiej strony nie zawsze wykazują wolę respektowania ładu kulturowego społeczności przyjmujących, łamiąc ich prawa kulturowe, kanon wartości narodowych, a w końcu prawa o charakterze formalnym. Brak zrozumienia i akceptacji różnych kultur może prowadzić do konfliktów na tle etnicznym, religijnym czy językowym. Dlatego ważne jest, aby państwa i społeczności lokalne podejmowały działania mające na celu promowanie kompetencji międzykulturowych wszystkich uczestników środowisk wielokulturowych, budując perspektywę i doświadczenie wzajemności, tolerancji, równości i integracji kulturowej. Ta ostatnia nie eliminuje bowiem tożsamości i pamięci kulturowej konkretnych grup, co było nierealnym często założeniem polityk asymilacyjnych.

W kontekście współczesnych relacji międzykulturowych migracje mają również wpływ na tożsamość i przynależność kulturową jednostek. Migranci często stają przed wyzwaniem związanym z zachowaniem własnej tożsamości kulturowej, adaptując się jednocześnie do nowego środowiska. Proces ten może prowadzić do powstawania hybrydowych tożsamości kulturowych, które łączą elementy różnych kultur. Współczesne społeczeństwa muszą znaleźć równowagę między zachowaniem różnorodności kulturowej a budowaniem wspólnych płaszczyzn komunikacyjnych, kierując się dobrem wspólnym, odnajdując walory synergii kulturowych bez niszczenia potencjału rozwojowego tożsamości rdzennych, ale w warunkach społecznie moderowanych i opisywanych

⁵ S. Kutor, A. Raileanu, D. Simandan, *International Migration, Cross-Cultural Interaction, and the Development of Personal Wisdom*, „Migration Studies” 2021, no. 9 (3), s. 490-513.

w klasycznych koncepcjach „prawa narodów” (*ius gentium*) bliskich aksjologii idei jagiellońskich czy współczesnych koncepcjach wartości europejskich.

Kolejne czynniki odgrywające strategiczną rolę w kształtowaniu współczesnych relacji międzykulturowych to polityka i prawo⁶. Mając wpływ na różnorodne aspekty społeczeństw, obejmują zarówno polityki państwowe, jak i między-narodowe regulacje oraz prawa, które mają na celu zarządzanie różnorodnością kulturową, promowanie tolerancji i inkluzji, a także zapobieganie dyskryminacji. Jednym z głównych aspektów wpływu polityki i prawa na relacje międzykulturowe jest polityka migracyjna. Regulacje dotyczące imigracji, azylu i obywatelstwa mają bezpośredni wpływ na to, kto może wjechać do danego kraju, jakie prawa przysługują imigrantom oraz jakie są warunki ich integracji. Państwa stosujące otwartą politykę migracyjną, promujące inkluzję i wsparcie dla imigrantów, mogą sprzyjać budowaniu harmonijnych relacji międzykulturowych pod warunkiem jednak zachowania kontroli i legalnego charakteru procesów migracyjnych. Praktyki te okazują się współcześnie dalekie od możliwości ich realizacji, powodując zalew nielegalnymi falami migracyjnymi dezintegrującymi porządek społeczny najbogatszych nawet krajów świata. Z kolei restrykcyjne polityki migracyjne, które ograniczają dostęp do kraju i utrudniają integrację, mogą prowadzić do izolacji i marginalizacji imigrantów, co z kolei może wywoływać napięcia i konflikty międzykulturowe.

Polityka socjalna i antydyskryminacyjna również odgrywa newralgiczną rolę w kształtowaniu relacji międzykulturowych. Prawo antydyskryminacyjne ma na celu zapewnienie równości i ochronę praw wszystkich obywateli, niezależnie od ich pochodzenia, religii, rasy czy orientacji seksualnej. Wdrażanie takich przepisów może ułatwiać tworzenie bardziej inkluzywnych społeczeństw, w których każdy ma równe szanse i prawa. Przykłady takich działań obejmują tworzenie programów wsparcia dla mniejszości etnicznych, kampanie na rzecz równości oraz inicjatywy mające na celu zwalczanie mowy nienawiści i przestępstw z nienawiści. Polityka socjalna, edukacyjna czy informacyjna, która wspiera równość i inkluzję, może wspierać pozytywne relacje międzykulturowe i zapobiegać konfliktom. Wymaga ona jednak w warunkach dużej skali migracji ogromnych

⁶ *The Role of Law in International Politics. Essays in International Relations and International Law*, ed. M. Byers, Oxford University Press, Oxford–New York 2001; T. Ricento, *Globalization, Language Policy, and the Role of English*, [w:] *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*, eds. J.W. Tollefson, M. Perez-Milans, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 221–235.

nakładów oraz zmiany modeli edukacyjnych, na ogół zupełnie nieprzygotowanych do praktykowania edukacji międzykulturowej pozostającej eksperymentalnym programem szkół i środowisk innowacyjnych.

W kontekście międzynarodowym relacje międzykulturowe kształtuje polityka zagraniczna i współpraca międzynarodowa. Państwa, które angażują się w międzynarodowe organizacje i inicjatywy promujące pokój, zrozumienie i współpracę międzykulturową, mogą się przyczyniać do budowania globalnych relacji opartych na zaufaniu i szacunku. Współpraca międzynarodowa w dziedzinie kultury, edukacji i nauki może prowadzić do wymiany wiedzy, doświadczeń i wartości, co sprzyja wzajemnemu zrozumieniu i budowaniu relacji międzykulturowych na poziomie globalnym.

Jednakże polityka i prawo mogą również prowadzić do napięć i konfliktów międzykulturowych. Polityki nacjonalistyczne, protekcyjnistyczne i wykluczające mogą prowadzić do wzrostu nastrojów ksenofobicznych, dyskryminacji i przemocy wobec mniejszości. Polityk tych nie należy przy tym mylić z rozwojem działań wspierających własne kultury narodowe w modelach państw demokratycznych, w których pojęcie patriotyzmu nie jest mylone z pojęciem szowinizmu, a tolerancji z relatywizmem etycznym. Przykładem negatywnym mogą być regulacje prawne ograniczające wolność religijną, zakazy noszenia symboli religijnych czy restrykcje dotyczące działalności organizacji wspierających mniejszości kulturowe. Takie działania mogą pogłębiać podziały społeczne i prowadzić do eskalacji konfliktów międzykulturowych. Dlatego ważne jest, aby polityki państwowe i międzynarodowe promowały wartości takie jak tolerancja, równość i inkluzja, a także dążyły do zapobiegania dyskryminacji i przemocy na tle kulturowym.

W wymiarze zarówno makro, jak i mikro największy wpływ na współczesne relacje międzykulturowe ma edukacja, a szczególnie wspomniana edukacja międzykulturowa⁷. W dzisiejszym świecie, w którym globalizacja i migracje przyczyniają się do intensyfikacji kontaktów między różnymi kulturami, edukacja międzykulturowa staje się nieodzownym elementem budowania harmonijnych społeczeństw wielokulturowych, odgrywając kluczową rolę w kształtowaniu

⁷ T. Merse, *Global Citizenship in Foreign Language Education. Concepts, Practices, Connections*, Routledge, London–New York 2022; D. Pérez-Jorge [et al.], *Reality and Future of Interculturality in Today's Schools*, „Education Sciences” 2023, no. 13 (5), s. 525-540; M. Lourenço, *Global, International and Intercultural Education. Three Contemporary Approaches to Teaching and Learning*, „On the Horizon” 2018, no. 26, s. 61-71.

postaw, wpływając na sposób, w jaki jednostki i społeczeństwa rozumieją, akceptują i umiejętnie zarządzają różnorodnością kulturową. Programy edukacyjne, które promują wartości takie jak tolerancja, szacunek, równość i inkluzja, mogą sprzyjać budowaniu pozytywnych relacji międzykulturowych. Wprowadzenie treści dotyczących różnych kultur, historii, tradycji i języków w programach nauczania może się przyczynić do przełamywania stereotypów, rozwijania empatii oraz umiejętności komunikacyjnych. Edukacja międzykulturowa może również pomóc w lepszym zrozumieniu własnej tożsamości kulturowej oraz w budowaniu pozytywnej samooceny. Co ważne, edukacja tego typu nie jest tożsama z edukacją wielokulturową, przełamując jej statyczny, opisowy i często – wbrew pozorom – zachowawczy charakter. Niestety różnicy tej nie dostrzega się w wystarczający sposób, zaniedbując specyficzne umiejętności interakcyjne relacji międzykulturowych. W ten sposób odkrywanie i poznawanie „obcego” nie animuje zdolności wymiany, uczenia się, ale i współpracy uczestników różnych wspólnot kulturowych, zachowując jedynie deklaracyjny charakter. To właśnie owa deklaratywność spowodowała faktyczny upadek polityki wielokulturowości zarówno w Niemczech, jak i we Francji, pozostawiając ogromne rzesze migrantów w wydzielonych osiedlach o ewidentnych cechach społecznej marginalizacji.

Edukacja formalna, realizowana w szkołach i uczelniach wyższych, ma kluczowe znaczenie dla przygotowania jednostek do życia w wielokulturowym społeczeństwie. Programy nauczania, które uwzględniają aspekty międzykulturowe, mogą promować zrozumienie i akceptację różnorodności kulturowej. Z kolei edukacja nieformalna, realizowana poza formalnym systemem edukacji poprzez organizacje pozarządowe, instytucje kultury, a także media i technologie informacyjne, może się przyczynić do promowania wartości międzykulturowych jako czegoś więcej niż tylko akceptację różnorodności. Może ona uzupełniać formalne programy nauczania, oferując dodatkowe możliwości zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych do budowania pozytywnych relacji międzykulturowych jako praktyki społecznej.

W kontekście globalizacji edukacja międzykulturowa odgrywa kluczową rolę w przygotowaniu jednostek do funkcjonowania w zróżnicowanym świecie. Wzrost mobilności międzynarodowej, migracje oraz rozwój technologii komunikacyjnych sprawiają, że kontakt z różnymi kulturami staje się codziennością, ale nie poprzez prosty fakt jej akceptacji, ale poprzez realną wymianę wartości, uczenie się i budowanie nowego zasobu osiągnięć i rezultatów współdziałania. Ten typ edukacji może pomóc jednostkom w nabywaniu kompetencji międzykulturowych niezbędnych do efektywnej komunikacji i współpracy

w wielokulturowych środowiskach. Kompetencje te obejmują umiejętność rozpoznawania i rozumienia różnic kulturowych, adaptację do nowych sytuacji kulturowych, zdolność do negocjacji i rozwiązywania konfliktów międzykulturowych oraz wypracowania konkretnych artefaktów współdziałania.

Wszystkie wymienione wyżej czynniki kształtują pośrednio lub bezpośrednio relacje międzykulturowe. Ich udział może być zarówno czynny, jak i bierny, ale prowadzi do ich transformacji, do zmian zarówno ich zakresu, jak i charakteru, co z kolei powinno obecnie generować modyfikacje ich teorii i praktyki badania, analizowania oraz stosowania.

TOŻSAMOŚĆ KULTUROWA A RELACJE MIĘDZYKULTUROWE – KONCEPCJE PROFESORA TADEUSZA PALECZNEGO

Profesor Tadeusz Paleczny – jako jeden z założycieli Instytutu Studiów Międzykulturowych na Uniwersytecie Jagiellońskim – przyczynił się do wypracowania zupełnie nowego poziomu konceptualizacji, metodologii i zrozumienia złożoności oraz różnorodności kulturowej w transformujących się kontekstach społecznych. Jego prace naukowe stanowią fundament dla badań nad interakcjami między różnymi grupami kulturowymi. Analizy tematów, takich jak globalizacja, migracje i zmiany społeczne, aktywna rola dziedzictwa i pamięci kulturowej, które w istotny sposób wpływają na całokształt tego typu relacji, przyczyniły się do lepszego zrozumienia współczesnych wyzwań i możliwości związanych z rzeczywistością międzykulturową.

Istotnym komponentem jego analiz było podkreślanie faktu, że różnorodność kulturowa może prowadzić zarówno do współpracy, jak i konfliktów. Z problematyką relacji międzykulturowych jako procesu społecznego ściśle łączył dynamikę budowania tożsamości kulturowej jednostki i grupy, podkreślając, iż jest ona istotnym czynnikiem kształtowania interakcji z innymi kulturami, ale powstałe w ich wyniku doświadczenia ponownie wpływają na treść i strukturę tożsamości. W kontekście współczesnych przemian przyspieszających i powiększających zakresy procesów globalizacji, migracji czy rozwoju technologii, związki te stają się coraz bardziej złożone i wielowymiarowe⁸.

⁸ T. Paleczny, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017, *Societas*; idem, *Wymiary analizy relacji międzykulturowych*, „Relacje Międzykulturowe = Intercultural Relations” 2017, nr 1 (1), s. 27-55; idem, *Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej w relacjach międzykulturowych*, [w:]

Koncepcje Profesora Tadeusza Palecznego dotyczące tożsamości kulturowej i międzykulturowości stanowią istotne narzędzie analityczne dla zrozumienia współczesnych transformacji relacji międzykulturowych zyskujących nowe oblicze i nowe funkcje ze względu na bardzo szybkie zmiany technologiczne. Nie są one bowiem transformacją jedynie środowiska kulturowego człowieka, ale głęboko ingerują w naturę i treści owych relacji, a pośrednio w sposoby budowania tożsamości osobowych i społecznych. Tożsamość kulturowa jest według niego dynamicznym i wielowymiarowym procesem, który zachowując względnie stabilną identyfikację ciągłości egzystencjalnej podmiotu, jest jednocześnie otwarty na nieustanne częstokroć zmiany internalizowanych wartości, norm, przekonań i praktyk, które modyfikuje i przekazuje z pokolenia na pokolenie⁹. Kluczowym elementem tej koncepcji jest przekonanie, że tożsamość kulturowa nie jest stała, lecz podlega ciągłym przemianom pod wpływem różnorodnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych.

Tożsamość kulturowa wpływa na procesy syntezy, łączenia elementów tożsamości ze wszystkich trzech wymiarów [substancjonalnego, psychologicznego, społecznego – przyp. aut.]. Kultura decyduje nie tylko o treści i kształcie tożsamości,

Język, literatura i kultura polska w świecie. Monografia zbiorowa, red. W. Miodunka, A. Setretny, Księgarnia Akademicka, Kraków 2016, s. 73-86, *Biblioteka „LingVariów”*. *Glottodydaktyka*, t. 13: *Z Prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*; idem, *Socjologia tożsamości*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, *Rejony Humanistyki*, nr 1; idem, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007; idem, *Stosunki międzykulturowe: zarys problematyki*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2005; idem, *Socjologia stosunków międzynarodowych. Zarys problematyki*, Krakowska Wyższa Szkoła im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2001.

⁹ Idem, *Socjologia tożsamości*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008; idem, *Przestrzenie kształtowania tożsamości międzykulturowej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 2 (20), s. 23-43; idem, *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji*, [w:] *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*, red. D. Czakoń [et al.], Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 20-36, *Prace Monograficzne – Uniwersytet Pedagogiczny Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, nr 622; idem, *Społeczności lokalne w obronie swej tożsamości kulturowej*, [w:] *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. R. Hołda, T. Paleczny, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 103-119, *Societas*, nr 43; idem, *Międzykulturowe typy tożsamości: pomiędzy integracją a asymilacją*, „Relacje Międzykulturowe” 2019, nr 1 (5), s. 11-33.

o wzajemnej kompozycji elementów składowych, ale także o jej funkcjach. Tożsamość kulturowa to uporządkowany grupowo, na bazie wspólnych elementów dziedzictwa, tradycji, symboli, wartości i norm grupowych, rodzaj świadomości jednostek, upodabniający albo też odróżniający je od innych, usytuowanych w bliższej lub dalszej przestrzeni społecznej ludzi. Tożsamość kulturowa spaja wszystkie składniki tożsamości, nadaje im ład i sens. Tym samym tożsamość kulturowa narzuca człowiekowi miejsce w świecie znanym i nieznanym, nadanie mu cech personalnych, porównywalnych, relatywizowanych do kontekstu społecznego. Tożsamość porządkuje świat, godzi człowieka z nim samym i otoczeniem. Jest to podstawowa funkcja tożsamości przy założeniu, że jednostka może w pełni uczestniczyć i funkcjonować w znanym sobie i przyjaznym środowisku społecznym. Nawet w obrębie tak rozumianej całości psychokulturowej, aksjono-normatywnej, jaką jest homogeniczna, jednorodna kultura grupy, pojawiają się jednostki anomijne, dewiacyjne, „nienormalne” w sensie wymogów duchowej, psychicznej lub kulturowej normy. Są to różnego rodzaju „dewianci”, osoby o tożsamości uważanej za patologiczną, podlegające specjalnemu traktowaniu: wyłączeniu, wykluczeniu, marginalizacji, izolacji, nawet likwidacji¹⁰.

Paleczny podkreśla, że globalizacja, tak jak została ona opisana nieco wcześniej, znacząco wpływa zarówno na treści, znaczące komponenty, jak i na wewnętrzny sens i rodzaj doświadczania tożsamości kulturowej¹¹. Staje się ona bardziej złożona, wielowymiarowa i elastyczna. „Tożsamość kulturowa w globalizującym się świecie staje się coraz bardziej skomplikowana, wieloelementowa”¹². Z jednej strony umożliwia jednostkom większą swobodę w kształtowaniu swojej indywidualnej tożsamości, ale z drugiej może prowadzić do poczucia niepewności i dezorientacji. „Tożsamość kulturowa „my” staje się coraz bardziej rozmyta, pluralistyczna, relatywna”¹³. Dodajmy, że taka jest właśnie natura rzeczywistości wirtualnej, w którą przenosi się coraz więcej relacji i treści świata „realnego”, odczuwając jednocześnie jej niestabilność, brak zakorzenienia w wartościach kulturowo rdzennych, często wymienialnych na analogiczne funkcjonalnie wartości zastępcze, zdekomponowane i rekonfigurowane

¹⁰ Idem, *Socjologia tożsamości...*, s. 22-23.

¹¹ Idem, *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji...*, s. 133-164.

¹² Idem, *Socjologia tożsamości...*, s. 38.

¹³ *Ibidem*, s. 33.

w zależności od potrzeb kontekstualnych lub jedynie technicznych możliwości systemu operacyjnego konkretnego środowiska medialnego.

Elementem istotnym w zachowaniu ciągłości tożsamości, a jednocześnie poczucia stabilności i bezpieczeństwa, jest pamięć zbiorowa, czyli wspólne doświadczenia, tradycje i narracje, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie. Jest to szczególnie istotne w kontekście migracji, kiedy to jednostki i grupy społeczne muszą negocjować swoją tożsamość w nowym, często odmiennym kulturowo środowisku. Proces ten może prowadzić do konfliktów tożsamościowych, ale także do tworzenia nowych, hybrydalnych form tożsamości¹⁴.

Rozwój technologii spowodował poważne zmiany w analizach tożsamości kulturowej, modyfikując ich zakres od tożsamości ściśle powiązanej z wymiarem klasycznym do tożsamości hybrydalnej. Interesujące jest przeakcentowanie w kolejnych etapach rozwoju koncepcji tożsamości Profesora Palecznego możliwych funkcji i realnego znaczenia poszczególnych jej komponentów. W książce *Socjologia tożsamości* widoczne jest klasyczne niemal wartościowanie roli, jaką w budowaniu tożsamości odgrywa więź terytorialna, terytorium rodzinne, ziemia, region:

Tożsamość kulturowa występuje i funkcjonuje w realnej przestrzeni, na terytorium lokalnym, regionalnym, narodowym (państwowym), cywilizacyjnym, a nawet globalnym. Więź terytorialna nacechowana jest wieloma odniesieniami kulturowymi, w tym religijnymi, ideologicznymi, etycznymi i estetycznymi. Terytorium zajmowane przez grupę kulturową funkcjonuje w świadomości jej członków w postaci pojęcia ojczyzny. Ojczyznę ma się w zasadzie tylko jedną. W wąskim sensie terytorium rodzinne, ojczyście to ziemia, region, kraina, gdzie się rodzimy, wzrastamy, nabywamy umiejętności identyfikacji kodów i symboli kulturowych¹⁵.

W 2022 roku powstaje tekst *Tożsamość hybrydalna w cyberprzestrzeni*, w którym Paleczny uwzględnia aspekty rzeczywistości hybrydalnej i określa nowe typy tożsamości hybrydalnej w cyberprzestrzeni¹⁶.

¹⁴ Idem, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe...*, s. 47-48.

¹⁵ Idem, *Socjologia tożsamości...*, s. 78.

¹⁶ Idem, *Tożsamość hybrydalna w cyberprzestrzeni*, [w:] *Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. S. Jaskuła, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022, s. 109-122.

Nakładanie się na siebie wymogów dwóch światów: multimedialnego i realnego prowadzi do wyłaniania wielu tożsamości zastępczych, łącznikowych, podwójnych, złożonych, osadzanych i funkcjonujących w cyberprzestrzeni. Zjawiska kreowania nowych tożsamości w sieci przyciągają uwagę coraz większej ilości badaczy i teoretyków¹⁷.

Powstanie rzeczywistości hybrydalnej łączącej aspekty klasyczne i wirtualne, jednocześnie umożliwiającą ich wzajemną dynamiczną koegzystencję i swobodny przepływ, przy zachowaniu ich odmienności i względnej niezależności¹⁸, generuje nowy typ „meta-realności”. Odmienna perspektywa rzeczywistości otaczającej człowieka określa zmianę funkcjonowania i rozumienia procesów, które stymulują transgresję ludzkich działań, a także ich wytworów, w tym tytułowych relacji międzykulturowych i zmieniającej się morfologii, procesualności i aksjologii tożsamości.

Sama międzykulturowość jest według Palecznego zjawiskiem wynikającym z interakcji między różnymi kulturami, obejmującym zarówno wymianę i dialog międzykulturowy, jak i konflikty i napięcia wynikające z różnic kulturowych. Priorytetowym elementem koncepcji międzykulturowości jest przekonanie, że kontakty międzykulturowe są nieuchronne w dobie globalizacji i mobilności ludności, a ich zrozumienie i zarządzanie nimi jest kluczowe dla współczesnych społeczeństw. Paleczny podkreśla, że międzykulturowość nie jest jednorodnym procesem, lecz obejmuje różnorodne formy i poziomy interakcji międzykulturowych. Na poziomie indywidualnym międzykulturowość może przybierać formę kontaktów międzyludzkich, takich jak przyjaźnie, małżeństwa mieszane czy migracje. Na poziomie zbiorowym międzykulturowość obejmuje interakcje między grupami społecznymi i organizacjami silnie obecne w obszarze współpracy międzynarodowej, handlu czy wymianie kulturowej¹⁹.

Jednym z kluczowych aspektów międzykulturowości jest dialog międzykulturowy, który Paleczny definiuje jako proces wzajemnego poznawania się, zrozumienia i akceptacji różnic kulturowych. Dialog międzykulturowy jest niezbędnym dla budowania trwałych i harmonijnych relacji między różnymi

¹⁷ *Ibidem*, s. 114.

¹⁸ S. Jaskuła, *Rzeczywistość hybrydalna*, [w:] *Słowniki społeczne. Studia kulturowe*, red. L. Korporowicz, A. Knap-Stefaniuk, Ł. Burkiewicz, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2022, s. 335-352.

¹⁹ T. Paleczny, *Stosunki międzykulturowe. Zarys problematyki...*

kulturami, a także dla przeciwdziałania stereotypom, uprzedzeniom i dyskryminacji. W kontekście globalnych wyzwań, takich jak migracje, zmiany klimatyczne czy konflikty zbrojne, dialog międzykulturowy staje się zasadniczym elementem tworzenia bardziej zrównoważonych i pokojowych społeczeństw²⁰.

Dialog międzykulturowy traktowany jest w koncepcjach teoretycznych i w projektach politycznych wielokulturowości jako warunek konieczny istnienia i funkcjonowania złożonych społeczeństw obywatelskich. Bez tej formy komunikacji nie istnieje możliwość kształtowania i utrzymania właściwych zrównoważonego, zintegrowanego społeczeństwa jakichkolwiek struktur pluralistycznych. Tym samym dialog staje się osią i podstawą ideową, programową, a zarazem instrumentem formowania relacji międzykulturowych. Staje się czymś więcej niż formą komunikacji, funkcjonując w różnych kontekstach i wymiarach struktur międzykulturowych, w tym międzynarodowych i międzycywilizacyjnych, politycznych, ekonomicznych i społecznych²¹.

Profesor Paleczny podkreśla, że niezależnie od zaawansowania technologicznego środowisk interakcyjnych zrozumienie i akceptacja różnic kulturowych jest niezbędna dla budowania harmonijnych relacji międzykulturowych, a rozwijanie kompetencji międzykulturowych staje się kluczowym elementem dla tworzenia inkluzywnych i zrównoważonych społeczeństw²² tak współcześnie, jak i w przyszłości²³.

TRANSFORMACJA MODELI RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH

Pod wpływem przemian współczesnego świata modele relacji międzykulturowych ulegają znacznym modyfikacjom. Profesor Tadeusz Paleczny zwraca

²⁰ Idem, *Dialog międzykulturowy w społeczeństwach pluralistycznych*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 2 (20), s. 107-132.

²¹ *Ibidem*, s. 119.

²² T. Paleczny, *Subkultury czy postsubkultury młodzieżowe? Pomiędzy buntem a odmiennością*, Wydawnictwo Eduskrypt, Kraków 2012, *Biblioteczka Edukacyjna*, nr 4; idem, *Nowe ruchy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010; idem, *Socjologia tożsamości...*

²³ T. Paleczny, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii...*; idem, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe...*; idem, *Stosunki międzykulturowe: zarys problematyki...*

uwagę na istotne aspekty tych zmian, szczególnie w kontekście dynamicznie rozwijających się społeczeństw informacyjnych, pluralizacji świata wartości, spłaszczenia hierarchii społecznych w społeczeństwie sieci, poszerzonego uniwersum uczestnictwa kulturowego w dobie Internetu, transgresji kulturowych w enklawach społeczności zamkniętych, ale także narastania postaw autorytarnych jako swego rodzaju reakcji na procesy demokratyzacji. W miarę jak globalizacja przyspiesza, różnorodność kulturowa staje się coraz bardziej widoczna na poziomie lokalnym i globalnym. Równie realne, szczególnie w społeczeństwach o rozwiniętych modelach współczesnej kultury masowej i transkulturowych wzorcach zachowań konsumpcyjnych, przemiany te prowadzą do zacierania się granic kulturowych, co skutkuje przeobrażeniami tradycyjnych modeli relacji międzykulturowych i konieczności redefiniowania pojęć standardowo używanych w naukach społecznych i humanistycznych, jak analizowana już tożsamość kulturowa, ale także: kapitał kulturowy, edukacja, komunikacja, przestrzeń kulturowa, pogranicze i prawa kulturowe.

Modelom opartym na hierarchii kultur, które były obecne w przeszłości, przeciwstawiają się teraźniejsze koncepcje oparte na paradygmacie konstrukttywizmu i relatywizmu kulturowego, który nie musi oznaczać nihilizmu etycznego, a bliższy jest świadomości etnocentryzmu i postkolonialnej spuścizny współczesnego świata. Wzrost znaczenia wrażliwości kulturowej oraz jej antropologicznego wymiaru sprzyja postrzeganiu kultur jako potencjalnie równocennych i unikalnych. W tym kontekście, różnorodność kulturowa jest traktowana jako wartość dodana, a nie problem do rozwiązania. W takich uwarunkowaniach wzrasta konieczność wzmacniania kompetencji międzykulturowych, które pozwalają na skuteczną komunikację i współpracę w różnorodnym środowisku kulturowym.

W rozwoju tych procesów wielką rolę mogą odegrać nowe zdobycze technologii informacyjnych, o ile oczywiście są powiązane z rozwojem kompetencji informacyjnych oraz profilaktyką generowanych przez nie uzależnień. Rozwój Internetu i mediów społecznościowych umożliwił bezprecedensową wymianę informacji i doświadczeń między ludźmi z różnych kultur. Zjawisko to ma charakter ambiwalentny: z jednej strony, technologia umożliwia zbliżenie się kultur i wzajemne zrozumienie, z drugiej – może prowadzić do powierzchownej znajomości innych kultur i stereotypizacji. Modele relacji międzykulturowych muszą uwzględniać te dwuznaczności i dążyć do pogłębiania autentycznych kontaktów, opartych na wzajemnym szacunku i poszanowaniu dziedzictwa kulturowego.

Współczesne zmiany polityczne i gospodarcze, uwzględniając kryzysy migracyjne, konflikty zbrojne, a także rosnące znaczenie organizacji międzynarodowych, zmuszają do krytyki modelu asymilacyjnego, który dominował w przeszłości. Obecny świat wymaga bardziej elastycznych i inkluzywnych podejść, które nie oznaczają wszak swoistego „zatopienia” w kulturze większości i uwzględniają wielopoziomowy, aksjologiczny, a nawet godnościowy charakter relacji międzykulturowych. Taka właśnie optyka problematyki widoczna jest w wielu pracach Profesora Tadeusza Palecznego, również w jednym z jego najważniejszych dzieł poświęconemu relacjom międzykulturowym pt. *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, w której analizuje on różne aspekty i modele relacji międzykulturowych. Na podstawie ogólnych koncepcji i podejść, które zostały omówione w jego licznych publikacjach i badaniach można wyróżnić następujące modele relacji międzykulturowych²⁴:

1. **Model relacji wzajemnych** – podkreśla znaczenie wzajemności i interakcji między różnymi kulturami. Model ten zakłada, że relacje międzykulturowe opierają się na wzajemnym szacunku, zrozumieniu i akceptacji różnorodności kulturowej. W jego ramach interakcje międzykulturowe prowadzą do wymiany doświadczeń, wartości i tradycji, co sprzyja budowaniu harmonijnych relacji między różnymi grupami kulturowymi. Model relacji wzajemnych jest kluczowy dla tworzenia społeczeństw wielokulturowych, w których różnorodność kulturowa jest postrzegana jako wartość i źródło wzbogacenia społecznego.
2. **Model relacji asymetrycznych** – koncentruje się na nierównościach i różnorodności wpływu między kulturami. Model ten zakłada, że relacje międzykulturowe są często kształtowane przez dominację jednej kultury nad innymi, co prowadzi do nierówności w dostępie do zasobów, władzy i przywilejów. Profesor Paleczny analizuje, jak te nierówności wpływają na dynamikę relacji międzykulturowych, prowadząc do napięć, konfliktów i marginalizacji niektórych grup kulturowych. W ramach tego modelu ważne jest zrozumienie mechanizmów władzy i dominacji kulturowej oraz podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i promowanie równości kulturowej.

²⁴ Idem, *Stosunki międzykulturowe: zarys problematyki...*; idem, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe...*; idem, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości...*

3. **Model relacji integracyjnych** – koncentruje się na procesach integracji kulturowej i tworzeniu wspólnej tożsamości społecznej. Model ten zakłada, że relacje międzykulturowe opierają się na dążeniu do tworzenia spójnych i zintegrowanych społeczeństw, w których różne grupy kulturowe współistnieją i współpracują na równych zasadach. W ramach tego modelu integracja kulturowa jest postrzegana jako proces dwustronny, w którym zarówno kultury dominujące, jak i mniejszości kulturowe dążą do wzajemnego zrozumienia, akceptacji i współpracy. Model relacji integracyjnych jest kluczowy dla budowania społeczeństw opartych na równości, tolerancji i szacunku dla różnorodności kulturowej.
4. **Model relacji transkulturowych** – koncentruje się na procesach przenikania i mieszania się różnych kultur. Model ten zakłada, że w wyniku globalizacji i wzrostu mobilności międzynarodowej kultury ulegają dynamicznym zmianom i przekształceniom, prowadząc do tworzenia nowych, hybrydowych tożsamości kulturowych. W ramach tego modelu relacje międzykulturowe są postrzegane jako procesy dynamiczne i wielowymiarowe, w których jednostki i grupy kulturowe adaptują się do nowych warunków, zachowując jednocześnie elementy swojej pierwotnej tożsamości kulturowej. Model relacji transkulturowych jest kluczowy dla zrozumienia współczesnych procesów kulturowych i budowania globalnego społeczeństwa opartego na zrozumieniu, akceptacji i współpracy.

Opisane modele znacząco ewoluowały i wciąż ewoluują w odpowiedzi na dynamiczne zmiany społeczne, technologiczne i kulturowe. W wyniku tych procesów relacje międzykulturowe stają się bardziej złożone, wzajemnie zależne i dynamiczne, co stanowi wyzwanie, ale także szansę na budowanie bardziej otwartych i inkluzywnych społeczeństw.

Model relacji wzajemnych, który pierwotnie opisywał sposób, w jaki kultury wchodzą w interakcje i wpływają na siebie nawzajem, uwzględniał kilka kluczowych czynników, takich jak otwartość na różnorodność kulturową, poziom integracji oraz wymianę wartości i praktyk. Wprowadzenie i rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych zmieniły sposób, w jaki kultury wchodzą w interakcje. Internet, media społecznościowe i platformy komunikacyjne umożliwiają łatwiejszy i szybszy kontakt między ludźmi z różnych kultur, co sprzyja wymianie doświadczeń i idei. To z kolei prowadzi do większej wzajemnej zależności i integracji. Zwiększona mobilność ludności oraz intensyfikacja procesów migracyjnych wpływają na model relacji wzajemnych. Migranci przynoszą ze sobą swoje zwyczaje, tradycje i wartości, co prowadzi do tworzenia społeczeństw

wielokulturowych. Współczesny model relacji wzajemnych uwzględnia konieczność integracji i współistnienia różnych grup kulturowych, co stawia nowe wyzwania związane z zarządzaniem różnorodnością. Zmiany w polityce migracyjnej i regulacjach prawnych mają bezpośredni wpływ na relacje międzykulturowe. Współczesne modele uwzględniają potrzebę tworzenia polityk sprzyjających integracji migrantów oraz ochronie praw mniejszości. Przykładem mogą być przepisy antydyskryminacyjne, które mają na celu zapewnienie równości szans i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. W międzynarodowych korporacjach i organizacjach działających na globalnym rynku rośnie znaczenie zarządzania międzykulturowego. Współczesne modele wzajemnych relacji koncentrują się na promowaniu inkluzywności i adaptacji praktyk zarządzania do lokalnych kontekstów kulturowych. Działania te mają na celu zapewnienie efektywnej współpracy i komunikacji w zróżnicowanych zespołach, czemu sprzyjają coraz powszechniejsze systemy edukacyjne kładące większy nacisk na rozwijanie kompetencji międzykulturowych. Programy wymiany międzynarodowej, nauka języków obcych oraz edukacja międzykulturowa mają na celu przygotowanie młodych ludzi do życia i pracy w zróżnicowanych społeczeństwach. Tym samym współczesny model wzajemnych relacji uwzględnia potrzebę promowania wartości tolerancji, szacunku i rozumiejącego stosunku do odmienności kulturowych, jednakże bez rezygnowania z własnej tożsamości.

Model relacji asymetrycznych, zaproponowany przez Profesora Palecznego, opisuje sytuacje, w których interakcje między różnymi kulturami cechują się nierównym podziałem władzy, zasobów i wpływów. Asymetria ta może wynikać z różnic w poziomie rozwoju gospodarczego, politycznego, społecznego oraz technologicznego między dwiema lub więcej grupami kulturowymi. Współczesne zmiany w modelu relacji asymetrycznych są odpowiedzią na dynamiczne i złożone procesy globalne. Jednym z kluczowych czynników wpływających na współczesny model relacji asymetrycznych jest technologia. Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych i coraz szybciej rozwijająca się sztuczna inteligencja zmieniają proporcje udziału w relacji międzykulturowych. Chociaż technologia umożliwia większą dostępność do informacji i zasobów, wciąż istnieją różnice w dostępie do nowoczesnych narzędzi między krajami i grupami społecznymi. Te różnice mogą pogłębiać istniejące asymetrie, zwłaszcza w kontekście globalnej konkurencji i innowacji. Procesy globalizacyjne sprzyjają integracji i wymianie handlowej, ale jednocześnie mogą prowadzić do nierównomiernego podziału korzyści między różnymi krajami i regionami. Współczesne modele relacji asymetrycznych uwzględniają wpływ międzynarodowych

korporacji, organizacji międzynarodowych oraz systemów finansowych, które mogą wzmacniać nierówności międzykulturowe. Migracja to kolejny istotny czynnik wpływający na asymetryczność relacji międzykulturowych. Migranci często napotykają na bariery związane z integracją społeczną, ekonomiczną i polityczną w nowych krajach osiedlenia. Z jednej strony, migracja sprzyja wymianie kulturowej i różnorodności, z drugiej, może prowadzić do konfliktów i napięć wynikających z różnic w statusie społeczno-ekonomicznym oraz dostępie do zasobów i możliwości. Część konfliktów wynika z odmienności rdzennych wartości poszczególnych wspólnot, mogących hamować motywacje do skutecznych form komunikacji. Polityki migracyjne, regulacje dotyczące praw mniejszości oraz przepisy antidyskryminacyjne mogą wzmacniać lub łagodzić asymetrię międzykulturowe. Współczesne modele relacji asymetrycznych powinny uwzględniać potrzebę tworzenia polityk sprzyjających równości i integracji, aby przeciwdziałać marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. Asymetria w relacjach międzykulturowych może wynikać z różnic w kanonie wartości podstawowych, stylach zarządzania, praktykach komunikacyjnych oraz wartościach organizacyjnych. Współczesne modele relacji asymetrycznych koncentrują się na promowaniu inkluzywności oraz adaptacji praktyk zarządzania do lokalnych kontekstów kulturowych. Kluczowe znaczenie w eliminowaniu relacji asymetrycznych może mieć edukacja, przygotowując do życia i pracy w środowiskach kulturowo zróżnicowanych. Współczesne modele edukacyjne kładą większy nacisk na rozwijanie kompetencji międzykulturowych jako warunku spójności społecznej.

Model relacji integracyjnych skupia się na procesach integracji społecznej i kulturalnej, które mają na celu zbliżenie różnych grup kulturowych, promowanie wzajemnego zrozumienia i współpracy. Współczesne modyfikacje modelu relacji integracyjnych odzwierciedlają dynamiczne zmiany zachodzące w globalnym społeczeństwie, których jednym z kluczowych aspektów jest, tak jak w przypadku dwóch wcześniejszych modeli, rozwój technologii. Technologia umożliwia łatwiejszą i szybszą komunikację między ludźmi z różnych kultur, co sprzyja integracji. Platformy cyfrowe, media społecznościowe i aplikacje komunikacyjne pozwalają na budowanie i utrzymywanie relacji niezależnie od fizycznej odległości. Technologia stwarza również nowe możliwości edukacyjne pozwalające na realizację celów edukacyjnych w obszarach edukacji nieformalnej, zdalnej, w nowej przestrzeni komunikowania. Transformacje tego modelu relacji wspierają współczesne procesy migracyjne, prowadzące do tworzenia społeczeństw wielokulturowych, w których różnorodne grupy etniczne i kulturowe

współistnieją i współdziałają. Współczesny model integracji koncentruje się na zapewnieniu równych szans i możliwości uczestnictwa dla wszystkich członków społeczeństwa, niezależnie od ich pochodzenia. Kluczowym wyzwaniem jest integracja migrantów oraz budowanie wspólnoty opartej na wzajemnym szacunku i zrozumieniu. W tym kontekście współczesne polityki integracyjne oraz regulacje prawne mają na celu promowanie równości, przeciwdziałanie dyskryminacji oraz wspieranie praktyk budujących więzi społeczne pomiędzy grupami o odmiennym systemie wartości. Tak jak w przypadku poprzednich modeli, tu również fundamentalnym czynnikiem sukcesu jest edukacja międzykulturowa, która uczy trudnej sztuki interakcji.

Przemiany współczesnego **modelu relacji transkulturowych** stanowią zjawisko o szerokim zakresie i wieloaspektowej naturze. Współczesne kultury charakteryzuje znacznie większa zdolność do „dokonywania przejść”, tj. transwersji. Proces globalizacji, postęp technologiczny oraz wzrost migracji międzynarodowej intensyfikują interakcje międzykulturowe, co prowadzi do transformacji modeli relacji między różnymi kulturami. Jednym z kluczowych czynników tej transformacji jest rosnące znaczenie komunikacji międzykulturowej. Intensyfikacja przepływu informacji za pośrednictwem technologii sprzyja budowaniu bardziej złożonych i wielowymiarowych relacji, które uwzględniają różnorodność kulturową. Również rozwój gospodarczy i polityczny odgrywa istotną rolę w transformacji wzorów wzajemnego oddziaływania. Korporacje transnarodowe oraz organizacje międzynarodowe promują wartości mniej kontekstualne oraz standardy etyczne, które mają na celu zbliżenie różnych kultur. Wzrost znaczenia tych podmiotów wpływa na model relacji międzykulturowych poprzez ich działalność na skalę globalną. Ponadto, istotnym aspektem współczesnych relacji transkulturowych jest wzrost znaczenia tożsamości hybrydowych. Coraz więcej osób identyfikuje się z więcej niż jedną kulturą, co prowadzi do powstawania nowych form tożsamości, które integrują różne elementy kulturowe. Warto jednak podkreślić, iż identyfikacje kulturowe nie są jeszcze formą tożsamości kulturowej. To przekroczenie partykularnych identyfikacji może prowadzić do budowania wyższych form samookreślenia, które nie rozbija i nie dywersyfikuje, ale syntetyzuje bardziej złożone postacie autooglądu. To zjawisko ma wpływ na rozwój nowych modeli relacji, które są bardziej elastyczne i otwarte na różnorodność, ale nie chaos i dezintegrację.

Współczesne modele relacji międzykulturowych muszą być otwarte na zmiany i innowacje, które niesie ze sobą współczesny świat. Ich dynamika przemian pozwoli adekwatnie reagować na wyzwania i możliwości wynikające z przemian

współczesności. Niezależnie od tego, jak dalej będą postępować procesy globalizacji i stymulujące ją dynamizmy rozwoju technologii, modele te powinny promować dialog, zrozumienie i współpracę, tworząc podstawy do budowania pokojowego i sprawiedliwego współistnienia w globalnym, ale totalnym świecie zunifikowanych wartości i kultur. Dorobek Profesora Palecznego znakomicie przybliży możliwości jego zrozumienia.

BIBLIOGRAFIA

- Crawford B., *Globalization and Cultural Conflict: An Institutional Approach*, [w:] *The Cultures and Globalization Series: Conflicts and Tensions*, eds. H. Anheier, Y.R. Isar, SAGE Publications, Thousand Oaks CA 2007, s. 31–50.
- Jaskuła S., *Rzeczywistość hybrydalna*, [w:] *Słowniki społeczne. Studia kulturowe*, red. L. Korporowicz, A. Knap-Stefaniuk, Ł. Burkiewicz, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2022, s. 335–352.
- Kutor S., Raileanu A., Simandan D., *International Migration, Cross-Cultural Interaction, and the Development of Personal Wisdom*, „Migration Studies” 2021, no. 9 (3), s. 490–513, DOI: 10.1093/migration/mnz049.
- Lourenço M., *Global, International and Intercultural Education: Three Contemporary Approaches to Teaching and Learning*, „On the Horizon” 2018, no. 26 (2), s. 61–71, DOI: 10.1108/OTH-06-2018-095.
- Merse T., *Global Citizenship in Foreign Language Education: Concepts, Practices, Connections*, Routledge, London–New York 2022.
- Paleczny T., *Dialog międzykulturowy w społeczeństwach pluralistycznych*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, nr 1 (27), s. 107–132, DOI: 10.12797/Politeja.11.2014.27.05.
- Paleczny T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Paleczny T., *Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej w relacjach międzykulturowych*, [w:] *Język, literatura i kultura polska w świecie. Monografia zbiorowa*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Księgarnia Akademicka, Kraków 2016, s. 73–86, Biblioteka „LingVariów”. Glottodydaktyka, t. 13: Z Prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Paleczny T., *Międzykulturowe typy tożsamości: pomiędzy integracją a asymilacją*, „Relacje Międzykulturowe” 2019, nr 1 (5), s. 11–33, DOI: 10.12797/RM.01.2019.05.01.

- Paleczny T., *Nowe ruchy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Paleczny T., *Przestrzenie kształtowania tożsamości międzykulturowej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 2 (20), s. 23–43.
- Paleczny T., *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017, *Societas*, nr 102.
- Paleczny T., *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji*, [w:] *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*, red. D. Czakon, M. Boruta, R. Hołda, R. Kantor, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 20–36, *Prace Monograficzne – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, nr 622.
- Paleczny T., *Socjologia stosunków międzynarodowych. Zarys problematyki*, Krakowska Wyższa Szkoła im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2001.
- Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
- Paleczny T., *Spółeczności lokalne w obronie swej tożsamości kulturowej*, [w:] *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Ryśzardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. R. Hołda, T. Paleczny, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 103–119, *Societas*, nr 43.
- Paleczny T., *Stosunki międzykulturowe: zarys problematyki*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2005.
- Paleczny T., *Subkultury czy postsubkultury młodzieżowe? Pomiędzy buntem a odmiennością*, Wydawnictwo Eduskrypt, Kraków 2012, *Biblioteczka Edukacyjna*, nr 4.
- Paleczny T., *Tożsamość hybrydalna w cyberprzestrzeni*, [w:] *Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. S. Jaskuła, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022, s. 109–122.
- Paleczny T., *Wymiary analizy relacji międzykulturowych*, „Relacje Międzykulturowe = Intercultural Relations” 2017, nr 1 (1), s. 27–55, DOI: 10.12797/RM.01.2017.01.03.
- Pérez-Jorge D., González-Herrera A.I., González-Afonso M., Santos-Álvarez A.G., *Reality and Future of Interculturality in Today's Schools*, „Education Sciences” 2023, no. 13 (5), s. 525–540, DOI: 10.3390/educsci13050525.
- PewResearchCenter, *In Advanced and Emerging Economies, Similar Views on How Social Media Affects Democracy and Society*, 2022, <https://www.pewresearch.org/>

short-reads/2022/12/06/in-advanced-and-emerging-economies-similar-views-on-how-social-media-affects-democracy-and-society/, dostęp: 10.01.2025.

Ricento T., *Globalization, Language Policy, and the Role of English*, [w:] *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*, eds. J.W. Tollefson, M. Perez-Milans, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 221-235.

Robertson R., *Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*, [w:] *Global Modernities*, eds. M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson, SAGE Publications, London 1995, s. 25-44.

Sunstein C.R., *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton University Press, Princeton 2017.

The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law, ed. M. Byers, Oxford University Press, Oxford-New York 2001.

Abstract

THE EVOLUTION OF INTERCULTURAL RELATIONS IN THE ERA OF TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION

The contemporary world is undergoing dynamic changes, which, in an era of increasing cultural diversity, are exerting an ever-stronger influence on the nature and scope of today's intercultural relations. Globalization, rapid technological development, migrations, and growing cultural interactions are becoming key factors shaping modern societies. In the context of these transformations, building theories of intercultural relations, as contributed to the social sciences and cultural studies by Professor Tadeusz Paleczny, constitutes a crucial analytical tool for understanding and interpreting the complexities of contemporary interactions and the interpenetration of cultures.

Keywords: intercultural relations, models of intercultural relations, transformations of intercultural relations, intercultural interactions, cultural identity

Dążenie do uchwycenia choćby drobnej cząstki prawdy o ludziach zanurzonych w nieustannie zmieniającej się, pełnej sprzeczności i niejednoznacznej kulturze współczesnego świata można uznać za motyw przewodni intelektualnych przedsięwzięć Profesora Tadeusza Palecznego. Nieprzypadkowo w wielu swoich pracach konsekwentnie powraca On do spuścizny Floriana Znanieckiego postulującego, by prowadząc badania, korzystać ze współczynnika humanistycznego, który pozwala uchwycić rzeczywistość kulturową z perspektywy zwykłych ludzi.

Tytułowe peregrynacje nie są tylko przemieszczaniem się z miejsca na miejsce. Pojęcie to ma znacznie głębszy sens i – nawet użyte poza kontekstem religijnym, gdzie odnosi się do uroczystego przenoszenia relikwii czy obiektów religijnych – konotuje doniosłość przemieszczania się jednostek, także między kulturami i wzorami myślenia. Pozwala postrzegać aktorów społecznych jako swoistych pielgrzymów, którzy, świadomi swoich celów, kroczą samodzielnie, lecz zarazem stanowią część całych przepełnionych symbolami dynamicznych wspólnot i przekraczają ich granice.

Z tych względów peregrynacje uczyniliśmy słowem-kluczem, wyznaczającym ramy dociekań zebranych w tomie, będącym formą wyrażenia wdzięczności Profesorowi Tadeuszowi Palecznemu za okazaną życzliwość oraz wszelkie inspiracje.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-299-0

9 788383 682990